

Charles-Henry Cuin a François Gresle: Dějiny sociologie

Praha: Sociologické nakladatelství, 2004, 1. vydanie, 263 s., ISBN 80-86429-33-4

Spoločensko-politický kvas 19. storočia priniesol so sebou kvalitatívne nový pohľad na spoločnosť. Bolo to spôsobené najmä tým, že práve fenomén spoločnosti sa stal ústrednou témou i predmetom novotvoriacej sa vednej disciplíny – sociológie. Hneď na úvod je potrebné zdôrazniť, že problematikou spoločnosti sa zaoberali už antickí filozofi a neskôr stredovekí učitelia i myslitelia reprezentujúci renesanciu či osvietenstvo, no skutočný zrod sociológie ako samostatnej vedeckej disciplíny treba hľadať až v 19. storočí, ktoré by sme smelo mohli označiť aj ako storočie zrodu samostatných sociálnovedných disciplín.

Neskorší vývoj sociológie potvrdil jej životaschopnosť a potrebu. Objavilo sa mnoho škôl a smerov, ktoré využívali rôzne prístupy, rôzne paradigmy, a to s rôznou intenzitou, ale ktoré spájala jedna základná idea – poznávanie spoločnosti a jej jednotlivých prvkov.

Dejiny sociológie sú natoľko bohaté, že aj ten najskromnejší pokus o zozbieranie publikácií reprezentujúcich všetky sociologické smery a školy, ktoré sa objavili do dnešného dňa, by nevyhnutne viedol k zriadeniu mohutnej a rozsiahlej knižnice. Aj preto je potrebné vnímať akýkoľvek pokus o spísanie dejín sociológie veľmi opatrne a s dávkou nedôveryčivosti. Zastávajú túto myšlienku, som sa dopracoval až k publikácii *Dějiny sociologie*, ktorá pochádza z dielne koho iného ak nie Sociologického nakladatelství (pôvodné texty autorskej dvojice Charles-Henry Cuin a François Gresle: *Histoire de la sociologie. 1. Avant 1918 a Histoire de la sociologie. 2. Depuis 1918.*, ktoré boli vydané v roku 1996 v Paríži, preložil Jindřich Veselý). Reputácia spomínaného vydavateľstva ma presvedčila, aby som po tejto 263-stranovej publikácii siahol bez zbytočných obáv, no zároveň s určitým rešpektom.

Publikácia *Dějiny sociologie* vychádza v edícii Studijní texty. Pozostáva z dvoch na seba nadväzujúcich častí. Prvá časť *Do roku 1918*, ktorej autorom je v prevažnej miere François Gresle, sa venuje tak, ako to napovedá už jej názov, vývoju sociológie do skončenia prvej svetovej vojny, teda do roku 1918. Druhá časť *Od roku 1918*, ktorú zostavoval najmä Charles-Henry Cuin, logicky nadväzuje na časť prvú a venuje sa vývoju sociológie od konca prvej svetovej vojny do pádu komunistických režimov v Európe, teda od roku 1918 do roku 1990.

Pokiaľ ide o cieľ tejto publikácie, autori ho vyjadrili hneď na začiatku: Sociológia nie je aktivitou výlučne špekulatívnou. Rovnako tak nie je ani prostým odrazom sociálneho a politického života určitej doby alebo určitej kolektivity. Dejiny sociológie nemožno redukovat' na dejiny určitého „myslenia“ vnímaného ako prírodný jav neoddeliteľne spätý so svojim predmetom, ako to robia niektorí ekonómovia. Nemožno ju však redukovat' ani na dejiny spoločnosti, v ktorých sa sociológia rozvíja. Taký prístup by vyústil do krátkozrakého historického relativizmu. (s. 11) Autori si teda pred seba kladú neľahký cieľ – opísať dejiny sociológie v celej ich bohatosti a to bez toho, aby zbytočne niečo zužovali, či bez toho, aby boli obvinení z plytkosti ich opisu.

Názov prvej kapitoly *Od „sociální fyziky“ k „sociologii“: objev nového předmětu poznání (1790 – 1860)* predznamenáva vo významnej miere svoj obsah. Autori ju začínajú opisom významných spoločensko-politických udalostí konca 18. a začiatku 19. storočia (najmä Veľkej francúzskej revolúcie a kritickými reakciami, ktoré ju odsudzovali – Burke, de Maistre, de Bonald) a následne sa venujú postupne najmä Saint-Simonovi, Comtovi, Spencerovi, Villarméovi, Quételetovi, Tocquevillovi a Marxovi. U Saint-Simona zdôrazňujú jeho vplyv na vznik sociológie prostredníctvom štyroch skutočností: 1. volá po vytvorení vedy o človeku, 2. zdôvodňuje neskorý vznik vedy o spoločnosti tým, že táto využíva poznatky a objavy ostatných vied, 3. považuje spoločnosť za systém vzájomne závislých prvkov a 4. k prechodom od jedného typu spoločnosti k druhému dochádza podľa neho násilne, prostredníctvom stretov antagonistických tried. Pokiaľ ide o Comta, autori si všimajú hlavne odlišnosti ním prezentovaného pozitivizmu od pozitivizmu ako vedeckej teórie a tiež hierarchické usporiadanie vied, v ktorom sociológia zastáva vrcholné postavenie. V ďalšom texte sa venujú Spencerovi a jeho organistickej sociológii, ktorá, ako sa neskôr ukázalo, predznačila nástup sociálneho darvinizmu. Časť zaoberajúca sa morálnou a súdnou štatistikou, ktorá bola na vrchole slávy okolo roku 1830, začínajú aktivitou sudcu Montyona, ktorý analyzoval z rôznych hľadísk súpis rozsudkov za trestné činy v Paríži (1775 – 1785) plynule prechádzajú cez Villarméa ku Quételetovi, ktorý navrhoval, aby boli ako spoločenské normy akceptované štatistické stredné hodnoty. U Tocquevilla sa autori pristavujú najmä pri jeho obavách súvisiacich s budúcnosťou demokratických spoločností. Posledná časť prvej kapitoly sa venuje utopickému socializmu a marxizmu. Autori v nej poukazujú na morálnu, nie ekonomickú argumentáciu socializmu prvej polovice 19. storočia a na veľkosť prínosu Marxa pre všetky humanitné a spoločenské vedy. Ako zdôrazňujú, jeho špecifický význam ako sociológa spočíva predovšetkým v tom, že sa mu podarilo predstaviť triedny boj, ktorý vysvetľuje teoreticky lepšie než jeho súčasníci ako hybnú silu historickej zmeny. (s. 35)

Obdobím hľadania vlastnej identity sociológie i jej miesta medzi ostatnými vedami sa zaoberá druhá kapitola *Sociologie nebo sociální věda(y)? Hledání identity (1860 – 1890)*. Autori v nej opisujú zložitost' daného obdobia a jeho vplyv na formovanie sociológie, a to od francúzskej univerzitnej krízy cez Duruya, Le Playa, Boutmyho, de Gobineaua, Espinasa či Fouillého až k Diltheyovi. Pokiaľ ide o francúzsku univerzitnú krízu, tá bola spôsobená zistením, že francúzska veda napriek tomu, že zdedila osvietené idey, zaostáva. Ako najpriateľnejšie riešenie sa tu javila reforma školstva, najmä univerzitného, čoho najlepším príkladom boli

snahy Duruya (zakladateľ École pratique des hautes études), Le Playa (zakladateľ École pratique de la science sociale) i Boutmyho (zakladateľ École libre des sciences politiques). Duruyovu myšlienku priviesť výskum do centra pozornosti naplno zrealizoval už Le Play, ktorého práce (z hľadiska epistemologického i teoretického) boli dlho obchádzané, no dnes sú už uznávané a rešpektované. Sociálni vedci sa v tomto období pridžali troch základných paradigiem. Prvou z nich bol biologizmus reprezentovaný Martinom, Renanom, Gumpłowiczom a hlavne de Gobineauom, pri ktorom autori nezabúdajú upozorniť na nevedeckosť jeho diela, ktoré neskôr otvorilo brány rozvoja antroposizmu. Druhou významnou paradigmou bol organicizmus, kde sa okrem Spencera zaradili aj Espinas, Worms a Le Bon. Poslednou paradigmou bol kontraktualizmus. Jeho vtedajší hlavný predstaviteľ Fouillée je dnes už takmer zabudnutou osobnosťou, a to aj napriek tomu, že neskôr na jeho idey nadviazali také osobnosti ako Durkheim či Bouglé. V závere tejto kapitoly sa autori zaoberajú reakciou nemeckej filozofie na francúzsky pozitivizmus (pričom sa pridávajú najmä poznámok Diltheya o duchovných a prírodných vedách) a obmedzenia, ktoré boli príznačné pre vedy o spoločnosti v 80. rokoch 19. storočia.

Tretia kapitola nesie názov *Francie a Nemecko: kdo s koho (1890 – 1918)* a začína tam, kde končí predchádzajúca kapitola, teda opisom sporu týkajúceho sa Diltheyovho rozdelenia vied na duchovné a prírodné. Tento spor vrcholil v závere 19. storočia. Na stranu Diltheya sa postavil Wundt, ktorý rozvinul teóriu vnímania (apercepce). Ako sa neskôr ukázalo, táto nebola epistemologicky nevýznamná. Medzi významných kritikov Diltheyových myšlienok patril napríklad Windelband, ktorý zdôrazňoval, že vedy možno rozlišovať iba podľa ich metód, a to na nomotetické a idiografické. Ďalej sa autori venujú Tönniesovi (jeho rozdeleniu ľudskej vôle na dva typy a s tým súvisiace rozdiely medzi pospolitosťou a spoločnosťou), Tardovi (jeho myšlienke, že každý sociálny fakt je v prvom rade faktom napodobňovania (s. 63)), Wormsovi (ktorý zdôrazňoval, že moderná sociológia je vedou o spoločenských bytostiach (s. 64)), Simmelovi (najmä jeho protichodným filozoficko-sociálnym úvahám) a Weberovi, u ktorého autori zdôrazňujú štyri stránky jeho prínosu: 1. sociológia nemôže byť založená na existencii všeobecných zákonov ľudského správania, 2. napriek tomu sociálna veda nevylučuje racionálny prístup, 3. pôvod racionalizácie treba hľadať v kultúrnej zmene, ktorá bola determinovaná najmä protestantskou etikou a 4. Weber bol aj vynikajúcim politickým mysliteľom. Takto sa plynule dostávajú až k Durkheimovi, ktorému venujú rozsiahlu časť tejto kapitoly. Veľmi zaujímavé sú pritom ich poznámky o Sociologickej ročenke, ktorú Durkheim založil už v roku 1896 a ktorá spojila viacerých, aj protichodne mysliacich vedcov zaoberajúcich sa (aspoň okrajovo) spoločnosťou a jej prvkami. Na konci kapitoly uvádzajú autori štyri podmienky, ktoré boli naplnené začiatkom 20. storočia a ktoré ovplyvnili ďalší rozvoj sociológie: 1. odbor bol schopný produkovať diela, ktoré mali svoju vedeckú váhu, 2. sociológia si už dokázala vytvoriť prostriedky na šírenie vlastných prác, 3. začalo dochádzať k pravidelným medzinárodným kontaktom, 4. začalo dochádzať k nesmelej profesionalizácii súvisiacej s organizačnými začiatkami povolania „vedecký pracovník“. (s. 90)

V poslednej, teda štvrtej kapitole prvej časti tejto publikácie *Sociologie jako sociální umění* sa autori konečne dostávajú aj k opisu stavu sociológie pred prvou svetovou vojnou v iných krajinách než Francúzsko či Nemecko. Takýto užší priestor je venovaný iným krajinám hneď z niekoľkých dôvodov. V niektorých sa neobjavila žiadna výrazná osobnosť sociológie (Belgicko), v niektorých je sociálna veda iba prostriedkom politického boja (Rusko), v niektorých sa sociálnej vede či sociológii nedostalo uznania (Taliansko) a v niektorých neboli sociológovia schopní profesionalizácie (Veľká Británia). Vo väčšej miere sa autori venujú stavu sociológie v USA, pričom začínajú myšlienkami Sumnera, Warda a Giddingsa, aby sa následne dostali k Smallovi a jeho aktivitám. Vzhľadom na zameranosť americkej sociológie autori uvádzajú, že už v tomto období vnímali americkí autori európskych ako esejistov či v lepšom prípade teoretikov, nie však ako sociálnych praktikov. (s. 108)

Prvá kapitola druhej časti *Nestejně osudy (1918 – 1945)* si všima rozdielne postavenie a vývoj sociológie v medzivojnovom období vo Francúzsku, Nemecku a USA. Francúzska sociológia prišla v roku 1917 o svoju autoritu, Durkheima, ktorý v tom roku zomrel. Jeho nasledovníci sa čoskoro rozdelili na univerzitných učiteľov a výskumníkov, pričom ich spor sa týkal najmä interpretácie Durkheimových myšlienok. Predčasnou smrťou Halbwachsa v koncentračnom tábore Buchenwald v roku 1945 prišla durkheimovská sociológia o jedinou osobnosť, ktorá mala tendenciu i schopnosť zmodernizovať ju a pomôcť jej prežiť druhú svetovú vojnu. Vzhľadom na nedostatky, ktorými trpeli sociologické prístupy Le Playa i Wormsa, možno podľa autorov konštatovať, že v predvečer druhej svetovej vojny bola francúzska sociológia oslabená, pretože stratila prestíž aj vplyv, ktorými sa niekedy (aspoň vo Francúzsku) mohla pochváliť a navyše došlo k vyčerpaniu jej produkcie i k stagnácii jej dovtedajšej inštitucionalizácie. (s. 144) V inom rozporení sa nachádza nemecká sociológia. Jej základným motívom sa v medzivojnovom období stalo Tönniesovo rozlíšenie medzi pospolitosťou a spoločnosťou. Samotná sociológia nebola preferovaným odborom a väčšinou bola spájaná s filozofiou. Ako uvádzajú autori, pre toto obdobie bolo v Nemecku typické, že sociológovia nepoznali nič, čo by pripomínalo solidaritu osôb vzájomne spájaných tým istým odborom. Každý z nemeckých sociológov chcel byť originálny, čo viedlo k ich marginálnemu postaveniu. (s. 146) V ďalšom texte sa autori venujú jednotlivým postavám medzivojnovkej nemeckej sociológie – Vierkantovi, von Wiesemu, Freyerovi, Spannovi, Oppenheimerovi, Schelerovi, Schutzovi, Eliasovi, Mannheimovi, Lukácsovi a Michelsovi. Tito nadaní pokračovatelia Webera, Simmela či

Tönnies bol zabrzdený v rozvoji nástupom tretej ríše, ktorá síce sociológiu nezakázala, ale striktné ju kontrolovala. Väčšina z uvedených autorov emigrovala, no našli sa aj takí, ktorí kolaborovali s nacistickým režimom – napríklad Freyer alebo Ipsen. Aj americká sociológia vykazovala v medzivojnovom období známky rozdrobenosti, ale tieto neboli také výrazné ako v Nemecku a navyše boli aj časovo oddelené. Do popredia sa dostal najmä empirizmus, silno preferovaný na Chicagskej univerzite, ktorá sa snažila využiť vlastné mesto – Chicago ako laboratórium pre realizáciu terénnych výskumov. Dominancia „chicagskej školy“, ktorá bola reprezentovaná najmä Parkom, Hughesom a Blumerom, bola zrejma najmä v 20. a na začiatku 30. rokov, no už onedlho (koncom 30. rokov) ju na jej poprednom mieste v rámci americkej sociológie nahradila sociologická škola rozvíjajúca sa na Kolumbijskej univerzite, kde pôsobili napríklad manželia Lyndovci či Warner. Títo sa už nevenovali otázkam miest, ale dôraz kladli na štúdium komunit. V 30. rokoch sa zakladá katedra sociológie aj na Harvardskej univerzite, ktorá však o sebe dala vedieť už skôr, a to najmä prostredníctvom Mayovho výskumu v Hawthornských elektrárňach, výsledky ktorého vyvrátili neomylnosť dovtedy prevládajúceho taylorizmu. Aj keď samotnú katedru založil Sorokin, on sám sa dočkal v americkej sociológii iba marginálneho postavenia napriek tomu, že významne prispel k štúdiu problematiky sociálnej mobility. V roku 1944 nastúpil na Sorokinovo miesto Parsons, ktorý však zanedbával tak ako celá „harvardská škola“ medzivojnového obdobia terénny výskum.

Ďalšia kapitola má názov *Čas ambícií (1945 – 1968)*. Veľmi logicky začína opisom stavu sociológie v USA, ktoré sa stali centrom svetovej sociológie. V tomto období došlo k výraznej konsolidácii inštitúcií. Presadil sa kvantifikujúci empirizmus, ktorý sa v začiatkoch spájal s Myrdalom a Riesmanom a neskôr hlavne so Stoufferom, Lazarsfeldom či Mertonom. Uplatňovala sa pritom zásada, že faktami, ktoré sú podrobované sociologickej analýze, sú tie, ktoré možno kvantifikovať a zároveň testovať – teda fakty pozorovateľné a to vo veľkom množstve. (s. 177) Do popredia sa dostal funkcionalizmus reprezentovaný hlavne Parsonsom a Mertonom, aj keď na tomto mieste treba upozorniť, že ich prístupy sa od seba dosť odlišovali a spoločnou im bola systematická povaha sociálnej reality. (s. 179) Koncom 50. rokov však dochádza k objavovaniu sa kritiky nasmerovanej proti tomuto funkcionalizmu. Jej najvýznamnejším predstaviteľom bol Mills, no postupne sa k nemu pridávali aj ďalší – najmä pri zdôrazňovaní skúmania rôznorodých problémov, akými bola moc (Dahl, Lenski) či konflikt (Dahrendorf). Vo Francúzsku bola po druhej svetovej vojne sociológia stále marginálnou vedou a takýto stav trval až do roku 1958. V povojnovom období držali francúzsku sociológiu nad vodou hlavne Stoezel, Gurvitch a Friedmann, pričom v centre ich záujmu boli prevažne práca a profesijné vzťahy. V spomínanom roku sa však vďaka Aronovi a politike de Gaullovej vlády podarilo zaviesť na parížskej univerzite Sorbonna doktorát zo sociológie, boli založené tri významné sociologické časopisy a začali sa zakladať nové sociologicky orientované inštitúty. Nebývalej popularity sa dostalo aj empirizmu a snahe o „vedeckosť“. Francúzski sociológovia čerpali inšpiráciu tak z pohľadov politiky, ako aj z amerických skúseností, čo však v konečnom dôsledku viedlo až k zanedbaniu budovania teoretického inštrumentária. Ako zovšeobecňujú autori, okolo roku 1970 je úspech sociológie nepopierateľným faktom. Nielenže neexistuje žiadna priemyselne vyspelá spoločnosť, ktorá by sociológiu nepoznala, ale tento odbor sa stretol s veľkým prijatím aj v mnohých rozvojových krajinách. (s. 195) Rozhodujúcu úlohu pri tejto internacionalizácii sociológie zohralo UNESCO, pod záštitou ktorého bola už v roku 1949 založená Medzinárodná sociologická asociácia a neskôr aj Medzinárodná rada sociálnych vied. Pokiaľ ide o Európu, sociológia sa po druhej svetovej vojne z USA „vrátila domov“, no ako uvádzajú autori, tu sa stretla so starými démonmi národných tradícií – anglosaskou kameralistikou, nemeckým idealizmom či talianskou politickou neskrotnosťou... (s. 198) Sever Európy sa v tomto období zaoberal najmä koncepciou welfare state, latinskoamerická sociológia sa nedokázala vyhnúť militantnosti (v niektorých prípadoch inšpirovanej radikálnym marxizmom) a sociológia v Sovietskom zväze bola na jednej strane výrazne empirická, no na strane druhej tiež podriadená princípom marxizmu-leninizmu a jej hlavnou úlohou bolo poukázať na nedostatky v „západnej sociológii“.

Názov poslednej kapitoly *Sparadigmaty se roztrhl pytel (1968 – 1990)* predznamenáva jej obsah. Vymedzené obdobie je obdobím zvrátov a významných spoločensko-politických udalostí, ktoré sa nevyhnutne odrazili aj v sociológii. Tak v anglosaskej, ako aj francúzskej sociológii dochádza k vzniku mnohých nových či nanovoobjavených paradigiem. Autori sa postupne venujú Gouldnerovej kritickej sociológii, trom podobám symbolického interakcionizmu – teórii „etiketizácie“ (Lemert, Gusfield, Matza, Cicourel, Becker), dramaturgickému modelu (Goffman), „etnometodologickému“ prúdu (Garfinkel), Homansovej teórii sociálnej zmeny, štrukturalistickému marxizmu, genetickému štrukturalizmu (Bourdieu), akcionizmu (Touraine), strategickému modelu (Crozier) i metodologickému individualizmu (Boudon). Sociológii v ostatných krajinách (napríklad v Nemecku či Taliansku) sa autori v tejto časti venujú iba veľmi okrajovo.

Publikácia *Dějiny sociologie* má svoje silné i slabé miesta. Na tomto mieste si dovoľím uviesť päť základných poznámok. Po prvé, ide o publikáciu, ktorá sa dá veľmi dobre využiť ako študijná pomôcka, čo úzko korešponduje s tým, že Sociologické nakladatelství ju zaradilo do edície Studijní texty. Po druhé, autori v nej hutným spôsobom opisujú vývoj sociológie od jej prvopočiatkov až do roku 1990. Aj keď ide o mladú vednú disciplínu, jej dejiny sú také bohaté, že na niektorých miestach musia autori zjednodušovať a skracovať poznámky k jednotlivým autorom či paradigmám, čo v konečnom dôsledku občas vedie až k násilnej

schematickosti (napríklad u Maxa Webera sa autori nevenujú jeho prínosu pri odhaľovaní problematiky autority či byrokracie). Po tretie, najväčší rozsah je venovaný francúzskej sociológii, čo je však vzhľadom na jej prvé kroky i vzhľadom na pôvod autorov pochopiteľné. Na druhej strane ale v dôsledku takéhoto „preferovania“ francúzskej sociológie dochádza k pocitu „zanedbávania“ vývoja sociológie v iných krajinách (s výnimkou americkej sociológie, ktorej je taktiež venovaná rozsiahla časť publikácie). Po štvrté, autori veľmi vhodne zaradili za každú kapitolu zoznam základných diel a na koniec oboch častí rozsiahle bibliografické poznámky a synoptické tabuľky, ktoré obsahujú okrem príslušného letopočtu aj významné politické udalosti, vývoj relevantných inštitúcií a publikovanie základných sociologických a humanitných diel. Tabuľky zvyšujú hodnotu celej publikácie, pretože sú veľmi prehľadné a ich spracovanie naznačuje erudovanosť a odbornú vyspelosť oboch autorov. No a po piate ako veľmi vhodné sa mi javí aj to, že autori sa pri opise vývoja neobmedzujú iba na osobnosti a ich prínos prostredníctvom príslušných diel, ale veľkú časť tejto publikácie venujú aj inštitucionálnej stránke vývoja, čoho dôkazom sú mnohé pasáže venujúce sa vývoju rôznych sociologických inštitútov, organizácií či vydávaniu rôznych vedeckých, sociologicky orientovaných časopisov.

Celkovo táto publikácia urobila na mňa dobrý dojem a myslím, že by mala byť súčasťou knižnice každej vzdelávacej ustanovizne zaoberajúcej sa spoločnosťou ako takou alebo jej parciálnymi časťami. Nie je to však kniha vhodná iba pre študentov, čoho dôkazom je bohatý bibliografický aparát a mnohé odkazy vyžadujúce sústredeného a zorientovaného čitateľa.

Daniel Klimovský